

ПРАВО НА ІНФОРМАЦІЮ В УМОВАХ ЦИФРОВІЗАЦІЇ

Бондаренко В.А.,

*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри іноземних мов та культури
фахового мовлення факультету № 2 ІПФПНП
Львівського державного університету внутрішніх справ
ORCID: 0000-0003-2326-4394*

Горун Г.Р.,

*старший викладач кафедри іноземних мов та культури
фахового мовлення факультету № 2 ІПФПНП
Львівського державного університету внутрішніх справ
ORCID: 0000-0003-3712-0092*

Федишин О.М.,

*старший викладач кафедри іноземних мов та культури
фахового мовлення факультету № 2 ІПФПНП
Львівського державного університету внутрішніх справ
ORCID: 0000-0002-1685-3003*

Бондаренко В.А., Горун Г.Р., Федишин О.М. Право на інформацію в умовах цифровізації.

Використовуючи комплексний системний аналіз, автори дослідили право на інформацію в умовах цифровізації. Об'єктом дослідження є суспільні відносини, пов'язані з пошуком, отриманням, передачею, виробництвом та розповсюдженням цифрової інформації в умовах цифровізації економіки. Предметом дослідження виступають правові норми України, нормативні положення міжнародних договорів та правових актів Європейського Союзу, теоретичні наукові праці, пов'язані з правовим регулюванням цифрової інформації. У дослідженні застосовано діалектичний, інтерпретаційний, історико-правовий, формально-юридичний, порівняльно-правовий, системно-структурний метод. Указано, що право на доступ до інформації охоплює та забезпечує реалізацію сукупності прав, що дають змогу шукати, отримувати, передавати, виробляти та поширювати цифрову інформацію в інформаційних системах завдяки наявним правилам і вимог чинного законодавства. Розширення можливостей виробництва, використання, обробки, зберігання, отримання та передачі в цифровій формі вплинуло на подальший розвиток права на інформацію. У контексті цифровізації право на інформацію набуває приватно-публічного характеру, що пов'язано із задоволенням потреб особи та реалізацією національних інтересів. Публічні інтереси захищаються механізмами інформаційних заборон та обмежень залежно від змісту інформації. Зазначено, що цифрова форма інформації безпосередньо впливає на зміну сутності окремих правових відносин та інститутів у сфері інформаційного права та інших галузей права. Цифровізація не є системним, послідовним чи структурно-однорідним явищем, хоча забезпечує значне галузеве охоплення. Можливості вільного пошуку, отримання, передачі, виробництва та поширення інформації визначили не тільки появу дистанційної комунікації, але й розвиток і реалізацію інформаційної складової прав і свобод людини та громадянина у віртуальному середовищі, що сприяло віртуалізації суспільних процесів. Подальше дослідження права на інформацію в умовах цифровізації пов'язано з дослідженням впливу мережі Інтернет на доступ до інформації.

Ключові слова: інформаційні технології, правове регулювання, публічне та приватне право, віртуальне середовище, цифрова форма.

Bondarenko V.A., Horun H.R., Fedyshyn O.M. The right to information in the context of digitalization.

Using a complex system analysis, the authors investigate the right to information in the context of digitalization. The object of the study is social relations concerning the search, acquisition, transfer, production and distribution of digital information in the conditions of digitalization of the economy. The study's subject includes Ukraine's legal norms, regulatory provisions of international treaties and legal acts of the European Union, and theoretical scientific works on legal regulation of digital information. The research uses a dialectical, interpretive, historical-legal, formal-legal, comparative-legal, and systemic-structural method. It is indicated that the right to access information includes and ensures the realization of a set of rights that allow searching, receiving, transferring, producing and distributing digital information in information systems through existing rules and requirements of current legislation. The expansion of production, use, processing, storage, retrieval and transmission in digital form has influenced the further development of the right to information. In the case of digitalization, the right to information acquires a private-public expression, which is connected with the satisfaction of individual needs and the realization of national interests. Public interests are protected by the mechanisms of information bans and restrictions depending on the content of the information. It is noted that the digital form of information directly affects the change in the essence of individual legal relations and institutions in information law and other branches of law. Digitalization is not a systemic, sequential or structurally homogeneous phenomenon but provides significant sectoral coverage. The possibilities of free search, acquisition, transmission, production and distribution of information determined not only the emergence of remote communication but also the development of the informational component of the rights and freedoms of a person and a citizen for their implementation in a virtual environment, which made it possible to virtualize social processes. Further study of the right to information in the conditions of digitalization is connected with the study of the influence of the Internet on access to information.

Key words: information technologies, legal regulation, public and private law, virtual environment, digital form.

Постановка проблеми. Послідовне нормативне закріплення міжнародним співтовариством та державами права на інформацію розглядається у нерозривному зв'язку з політико-соціальним розвитком кінця минулого століття. Розвиток прав, пов'язаних з інформацією, зумовлений не тільки політичними та соціальними чинниками, але й можливостями інформаційного та технологічного розвитку суспільства в умовах повсюдного поширення цифрових каналів зв'язку та впровадження інформаційних технологій у повсякденний побут та професійну сферу інформаційної діяльності людини. Інформаційні технології на базі цифрових каналів зв'язку трансформують наявні способи виробництва та споживання продукції, сприяють виникненню нових інформаційних об'єктів у віртуальному середовищі.

Стан опрацювання цієї проблематики. Важливі аспекти впливу права на інформацію у контексті цифрової трансформації суспільства досліджують такі вчені, як: О. Баранов, А. Березянська, О. Данильян, О. Дзьобань, Л. Климанська, Г. Луцишин, С. Матяж, Ю. Разметаєва та інші. Водночас вплив цифровізації на право на інформацію, з огляду на короткий час наукового опрацювання, досліджено недостатньо. Правовій системі необхідно своєчасно та коректно реагувати на динаміку суспільних відносин, що вимагає проведення теоретико-правових досліджень.

Метою статті є дослідження права на інформацію в умовах цифровізації.

Виклад основного матеріалу. Цифрові технології є одним із головних двигунів зростання та технологічного розвитку економіки. Впровадження цифрових технологій сприяє підвищенню конкурентоспроможності різних секторів економіки, створенню нових можливостей для бізнесу, появі нових ринків, прискореному виведенню нових цифрових товарів на ринок. Дослідження інформації як економічного ресурсу, визначення її ролі та можливостей використання в економіці є одними з найбільш актуальних і складних проблем у науці. Процес інформатизації, накопичення досвіду виробництва інформаційної продукції, розширення меж застосування інформації в економіці обумовлюють постійне оновлення нормативно-правового регулювання функціонування інформації [1, с.310].

Передумови формування комплексу прав, пов'язаних з інформацією, охоплюючи, зокрема, право на інформацію, мають публічний характер і поєднані із соціальною цінністю цих прав. Суспільно значущий характер права на інформацію, який проявляється у можливості доступу необмеженого кола осіб до відомостей, дав змогу трансформувати цю категорію.

Суб'єкти права на інформацію, які володіють відомостями, що мають для них цінність, стали їх використовувати з різною метою. Наприклад, використання інформації у господарських відносинах комерційного, фінансового, трудового та іншого характеру. Дослідження фактів нормативного закріплення права на інформацію у первісному вигляді є не системністю, а скоріше випадковістю та ситуативністю правового регулювання.

Розглянуті обставини зовсім не свідчать про системне цілепокладання та послідовність розвитку регулювання, не мають реальних зв'язків із комплексністю формування нормативної зумовленості з метою можливого легального закріплення права на інформацію та безлічі її варіативних проявів у динаміці розвитку суспільних відносин.

Дослідивши особливості виникнення права на інформацію та специфіку правового закріплення, було виділено кілька передумов формування потреби правового регулювання інформації, які мають насамперед публічно-правовий характер. Багато в чому публічний характер такого регулювання зумовлений сферою суспільних відносин – суспільно значущою метою прийняття нормативно-правових актів та історичними особливостями розвитку правових систем.

Європейська та вітчизняна практики правового регулювання інформації демонструють, що перші нормативно-правові акти щодо інформації були націлені на отримання доступу до відомостей, які відображають динаміку загального стану справ у державі та закріплюють особливості національної правової системи; надають доступ до нормативно-правових актів і офіційних документів, в яких міститься інформація, що дає змогу праву на доступ до інформації сприяти задоволенню публічних та приватних інтересів.

Практика розвитку законодавства показує, що у національному регулюванні повноцінне нормативне оформлення насамперед отримує право на доступ до інформації, яке потім трансформується, набуває нового змісту і більш масштабних форм вираження завдяки розвитку свободи слова в засобах масової інформації. Зміцнення ролі засобів масової інформації у суспільстві сприяло виникненню потреби в інформуванні, сформувало основу сприйняття права на інформацію у сучасному розумінні.

Право на інформацію ширше, ніж право доступу до інформації. Право на доступ до інформації визначає можливість знайомитися та отримувати інформацію, тоді як право на інформацію є багатоскладовою категорією, що відображає можливість не тільки отримання, а й подальшого використання, переробки відомостей та вчинення інших дій, у тому числі за допомогою застосування інформаційних і комунікаційних технологій.

Відмінною рисою періоду цифровізації є те, що виникають підстави розглядати право на інформацію ще ширше – у площині фактичної передачі відомостей та здійснення дій у віртуальному середовищі саме в інформаційних системах. Національна програма інформатизації визначає цифровізацію як процес впровадження цифрових технологій у всі сфери суспільного життя [2].

Право на доступ до інформації має важливе значення для виникнення комплексного підходу на право на інформацію, оскільки воно найбільш очевидно виражає зацікавленість особи в отриманні відомостей, що дає можливість реалізувати комплекс інших прав, зокрема суб'єктивних.

Право на доступ до інформації виступило каталізатором зародження повноцінної потреби особи в отриманні інформації, дозволило категорії «інформація» вийти на новий рівень у контексті соціального сприйняття системи людських цінностей, сформувати усвідомлення того, що фактично немає меж для поширення інформації. Законодавчі акти про доступ до інформації про діяльність органів публічної влади та нормативно-правових актів прийнято у всіх країнах Європейського Союзу та Україні.

У національних правових системах нормативне закріплення інформації формувалося шляхом регламентації права, що дає можливість доступу до відомостей певного змісту. Право на інформацію послідовно розвивається та наповнюється ідеєю про необхідність свободи масової інформації.

Виникнення міжнародного регулювання права на інформацію зумовлене суспільно-політичною ситуацією другої половини минулого століття. У цей період форми міжнародного співробітництва держав зазнають значних змін, з'являється ООН, а відповідно до положень Статуту ООН визначаються цілі та завдання організації, на виконання яких виникають інші міжнародні організації наднаціонального рівня [3].

Зростання міжнародного співробітництва продиктовано потребою зберегти правопорядок, створити сприятливі умови для сталого розвитку та реалізації прав людини, у тому числі прав суб'єктивного спрямування, що мають майновий та особистий немайновий характер.

Розвиток міжнародного публічного права вплинув на процес імплементації права на інформацію в національне законодавство, його регулювання в правових галузях. Це забезпечило виникнення таких

підходів, завдяки яким інформація сприймалася та сприймається в науці та практиці як міжгалузева категорія.

Нормативне закріплення на міжнародному рівні інформація отримує у тексті Загальної Декларації прав людини [4]. У ст. 19 Декларації зазначено, що кожна людина має право на свободу переконань та на вільне вираження, що охоплює свободу шукати, отримувати та поширювати інформацію будь-якими засобами незалежно від державних кордонів. Це норма не передбачає право на інформацію у класичному сенсі, а свідчить про право на переконання, з якого випливає свобода, тобто можливість вчиняти дії, пов'язані з інформацією.

Підхід до закріплення права на інформацію на міжнародному рівні протягом тривалого часу не змінювався. Міжнародний пакт про громадянські та політичні права у ст. 19 передбачає, що кожна людина має право на свободу вираження поглядів шляхом реалізації свободи шукати, отримувати та поширювати будь-яку інформацію [5]. Акт наголошує на транскордонній особливості інформації, для якої не існує формальних перешкод при передачі та розповсюдженні.

Подібну вказівку можна розглядати як юридичну презумпцію, оскільки для інформації, яка є об'єктом нематеріального характеру в умовах інформаційного обміну, не існує визначених і фактичних меж для поширення. Її поширення обумовлено діями та волею суб'єктів, які мають інформацію та зацікавлені в передачі. Можливості поширення спричинені використанням різноманітних способів передачі. Завдяки їхньому застосуванню з'являється можливість експлікувати зміст інформації для суб'єкта-адресата, який її сприймає.

Міжнародний пакт про громадянські та політичні права, в якому розглянуто інформацію з позиції публічного характеру, вперше окреслює можливості для її обмеження з метою інтересів всього людства. Зокрема, ст.20 Пакту виключає зі сфери інформаційного обміну інформацію, яка спрямована на пропаганду війни.

Сьогодні зміст інформації, яка заборонена для поширення, набагато ширший. Це зумовлено не лише розвитком міжнародних норм, а й наявністю обмежень і заборон у національному законодавстві. Правові режими поширення інформації та заборони на обіг існують на універсальному, регіональному та національному рівнях.

Право на переконання та думку, свобода інформації, що випливає з цього, згідно з міжнародно-правовим регулюванням, нерідко розглядається в комплексі як складове право на свободу слова, що належить особі. Дослідники зазначають, що в доктрині Європейського Союзу свобода слова виступає невід'ємним правом відповідно до природи людини.

З урахуванням міжнародного регулювання у демократичних державах свобода інформації спочатку розглядається з позиції суспільного значення та соціальної цінності, потім отримує форми втілення та реалізації, які можуть використовуватись для досягнення індивідуальних інтересів. Унаслідок цього відкриваються можливості для кожного члена суспільства здійснювати дії з наявною інформацією, які не порушують чинного правового регулювання, не суперечать публічним інтересам.

На рівні публічного регулювання здійснено певні вилучення та визначено винятки у питаннях поширення інформації. На рівні приватного регулювання такі межі поширення інформації, зокрема можливості опосередкованої передачі, належить встановити з урахуванням розвитку інформаційних технологій та інтеграції у різні сфери життєдіяльності людини.

Конституція України прямо закріплює та передбачає реалізацію права на інформацію [6]. Кожна людина має право вільно шукати, отримувати, передавати, виробляти та розповсюджувати інформацію законним способом. Конституція містить у тексті згадування права на інформацію, регламентація якого знаходить подальше відображення у галузях публічного та приватного права. Норма має універсальний характер, регулювання дає змогу реалізувати публічний інтерес та приватні цілі.

Право на інформацію знаходить безпосереднє відображення у суспільних відносинах, що складаються між публічно-правовими утвореннями та громадянами: доступ до інформації про діяльність державних органів та органів місцевого самоврядування, особливості паперового та електронного документообігу, договірні відносини, поширення масової інформації, захист інформації з обмеженим доступом, здійснення бібліотечної та архівної справи, регулювання рекламної діяльності, обробка персональних даних, використання інформаційних систем, забезпечення інформаційної безпеки, регулювання інформаційних технологій та видів інформаційної діяльності.

Сферу правового регулювання інформаційного права становлять пов'язані правовідносини в галузі інформації, інформаційних ресурсів, інформаційних технологій, інформаційних систем, інформаційно-комунікаційних мереж, функціонування державного управління, забезпечення інформаційної

безпеки та кібербезпеки, настання юридичної відповідальності. Галузь інформаційного права формує розуміння сутності інформації та інформаційних технологій, визначає змістовне наповнення та категоріальний апарат.

Процес цифровізації стирає звичні грані між публічними та приватними галузями права. Інформація та розроблені з метою використання та обробки інформаційні технології проникають у діяльність людини та отримують відповідне локальне чи державне нормативне регулювання.

Цифровізація знижує цінність дроблення системи на галузі правової практики. Проблеми регулювання інформації виникають тоді, коли потрібна фіксація нових явищ, у тому числі виключно існуючих у віртуальному середовищі та представлених у цифровій формі.

Цифровізація різних сфер життєдіяльності показує, що інформація продовжує існувати у приватно-правових відносинах у відокремленому вигляді. У чинному законодавстві (Закон України «Про цифровий контент та цифрові послуги») з'явився новий різновид майнових прав – цифрові права, сутність яких полягає у відокремленні певної невизначеної за формою інформації у віртуальному середовищі, що використовується у відповідній інформаційній системі [7].

Цифрові права в чинному законодавстві згадуються не як нове явище для правової системи, а розглядаються у вигляді різновиду об'єктів, з приводу яких виникають суб'єктивні права в осіб-учасників відносин в інформаційній системі. Подібна інформація необхідна насамперед для фіксації факту приналежності об'єкта і частково є копією, яка не має аналога насправді, яку можна назвати симулякром, але не фікцією.

Іншим важливим прикладом актуалізації уваги законодавця до інформації у приватних відносинах є відносно новий для договірної сфери договір надання послуг з надання інформації. Зазначений договір орієнтований на створення правової бази для обороту цифрової інформації, феномена великих даних. Великі дані стали предметом окремих угод між юридичними особами задовго до оформлення механізму правового регулювання, внаслідок прискорення розвитку інформаційних технологій і принципово нових можливостей для обміну та обороту.

Зараз з урахуванням рівня розвитку цифрової економіки інформація набуває значення для виникнення, зміни та припинення приватних правовідносин. Для сфери приватних відносин процес цифровізації має важливе значення, оскільки він демонструє дві тенденції. По-перше, значно збільшується швидкість інформаційного обміну та приватного обороту. По-друге, цифровізація дає змогу спростити доступ до використання різноманітних благ.

Право на інформацію у приватно-правовому аспекті пов'язане із законними умовами володіння та використання інформації. Інформація, яка має цінність або набуває цінності у тому випадку, якщо існує потреба в отриманні, важлива для розвитку системи приватного регулювання. Не сама цінність інформації визначає можливості розвитку обороту, а інтерес суб'єктів і корисний ефект від її використання. За відсутності законних підстав використання та передачі інформація може виступати предметом приватного регулювання.

Цифровий простір стає не лише полем обміну та отримання даних, укладених у мережі Інтернет, а й перетворюється на інструмент регулювання економіки, права, політики. З'явилися нові феномени: цифрова економіка, цифрові права, цифровий оборот [8, с. 203].

Конституційно закріплене право на інформацію було основою для формування самостійного об'єкта регулювання в окремих галузях права. Значення такого регулювання зростає за умов розвитку демократичного устрою та зміцнення інститутів громадянського суспільства.

Дані норми регулюють певну групу суспільних відносин і мають тісний внутрішній юридичний зв'язок, які базуються на прагненні суб'єктів отримати інформацію та здійснювати інформаційну діяльність, але вони не завжди мають ознаки самостійної та впорядкованої сукупності юридичних норм, а тому не набувають повною мірою інституційного характеру.

Право на інформацію отримує різноплановий розвиток унаслідок активного використання інформації та вдосконалення механізмів практично одномоментної інтеграції інформаційних технологій у великий масив галузей та індустрій. Спостерігаються процеси, які змінюють ставлення до прав, формуються нові умови їх реалізації. Посилюється тенденція контролю з боку держави за інформаційним обміном, відбувається «фільтрація» інформації, що розповсюджується за допомогою Інтернету. В умовах цифровізації особливого значення набуває подальша реалізація та розкриття змісту права на інформацію щодо динаміки суспільних відносин.

Принципове значення має забезпечення інформаційної безпеки особи та неприпустимість зловживання процесом виробництва інформації. Поряд з правовими обмеженнями прав людини під час

забезпечення інформаційної безпеки відбувається розвиток фактичних обмежень, які виражені в технічному примусі, що полягає в покладанні обов'язків на інформаційних посередників і розробників технічних засобів, виконання яких впливає на межі прав людини [9, с. 1014]. Інформація, яка не відповідає вимогам законодавства, зокрема створює загрози для порушення прав, навряд чи може розглядатися як об'єкт для інформаційного обміну.

В умовах цифровізації суспільні відносини, які перебувають у зв'язку з інформаційним простором, вимагають балансу у співвідношенні публічних і приватних засад з точки зору нормативно-правового впливу. Аналогічно інформація, як головна складова появи низки нових явищ, має приватно-публічний зміст, у якому приховані інтереси суспільства, держави й особи. Зміст та особливості реалізації права на інформацію залежать від того, які цілі переслідує розроблюване та застосовуване регулювання.

Тенденції останнього часу показують, що обмеження спрямовані на захист публічних інтересів, що виражаються у припиненні поширення недостовірної інформації, поданої під виглядом достовірних повідомлень; у забороні на розміщення інформації, яка виражає неповагу до суспільства, держави, її символів та органів, має визначальне значення для забезпечення територіальної цілісності України [10].

Висновки. У контексті цифровізації зростає значущість інформації, що має цифрову форму. Обсяг цифрової інформації стрімко збільшується, а дані стають цінним ресурсом, який може бути використаний для прийняття управлінських рішень, здійснення комерційної та іншої діяльності. Право на інформацію, як основа для цілого комплексу прав та явищ правової дійсності, має приватно-публічний зміст, який виражається у забезпеченні та захисті інтересів держави, суспільства та особи. Тенденції розвитку нормативного регулювання демонструють зміцнення публічно-правової складової права, що розглядається.

Органи публічної влади регулюють процеси припинення поширення недостовірної інформації, поданої під виглядом достовірної; створення заборон на розміщення інформації, що виражає неповагу до суспільства та держави, охоплюючи її органи та символи, а також щодо історичної, політичної та іншої оцінки подій. Для правового захисту особистих інтересів першорядне значення має недоторканність приватного життя, оборот персональних даних, розпорядження контентом користувача, в тому числі з урахуванням застосування інформаційних технологій.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Ковалів М.В., Єсімов С.С., Ярема О.Г. Інформаційне право України: навчальний посібник. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2022. 416 с.
2. Про Національну програму інформатизації: Закон України від 01.12.2022 р. № 2897-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2807-20#n191>.
3. Статут Організації Об'єднаних Націй. URL: https://unic.un.org/aroundworld/unics/common/documents/publications/uncharter/UN%20Charter_Ukrainian.pdf.
4. Загальна Декларація прав людини. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text.
5. Міжнародний пакт про громадянські та політичні права. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043#Text.
6. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%#Text>.
7. Про цифровий контент та цифрові послуги: Закон України від 10.08.2023 р. № 3321-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3321-20#Text>.
8. Парасюк М.В. Вплив цифрових технологій на цивільне право. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 10. С. 201–204.
9. Єсімов С., Сопільник Р., Ковалів М., Скриньковський Р. Гарантії прав людини та громадянина при забезпеченні інформаційної безпеки. *Trajectoria Nauki = Path of Science*. 2018. Vol. 4, No. 5. Рр. 1008–1016.
10. Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо забезпечення протидії несанкціонованому поширенню інформації про направлення, переміщення зброї, озброєння та бойових припасів в Україну, рух, переміщення або розміщення Збройних Сил України чи інших утворених відповідно до законів України військових формувань, вчиненому в умовах воєнного або надзвичайного стану: Закон України від 24.03.2022 р. № 2160-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2160-20#Text>.